

הרב משה ווינער

מח"ס "הדרת פנים - זקן" בענין גילוח וגידול הזקן - לאור ההלכה וס' 'כבודה בת מלך' בדיני מלבושי נשים

גדר "מעוברת" לענין שושבינה בחתונה וברית מילה, כפרות, תענית ציבור ומחצית השקל

ביסוד ושורש המנהג שאשה מעוברת לא תהי' שושבינה בחופה ולא קוואטער בברית מילה - העידו האחרונים דלא נודע טעמו. אך, עכ"ז, הצעו כמה הסברות לנמקו בדרך אפשר. ומהן:

(א) יש חשש עין הרע כשמתאספים האנשים ונשים בחופה או בברי"מ, דכיון דהוה מילתא דלא שכיחא, שלטא עינא חלילה, וכנודע בדרוז"ל בכמה דוכתי (ברית אבות ע"ה מילה - מונקאטש, תרע"ד - סי' ה סכ"ו; מכתב הגה"צ ממונקאטש בפתיחת ס' זוכר הברית - אונגוואר, תרצ"א; שערים המצויינים בהלכה לקיצוש"ע סי' קמז סי"ב; שו"ת באר משה ח"ג סי' קפה אר"ד; ועוד). ונראה להעיר בזה (ובכל כיו"ב) מספר חסידים סי' רסא: "כל דבר שתופסים אותו בחזקת סכנה, אפילו אינו מקום מסוכן - מזיק, לפי שלשון בני אדם ועינים מזקת". ובפי' מקור חסד שם ציין לירושלמי תרומות פ"ח ה"ג [כצ"ל], ושם - שצריכים למיחש למאי דברייתא חוששין, ע"ש (ושו"מ שכבר הראה מקור לס"ח וירושלמי הנ"ל בס' ברית אבות שם, והוסיף לציין לפת"ש יו"ד סי' קעט ס"ג [כצ"ל] שהביא משלט"ג פ"ב דע"ז שראוי לאדם לחוש על החשש שחוששים בו הבריות, ועיי"ש, וגם לתשובת הרשב"א ח"א ס"ט הידועה - הובא בשו"ת השיב משה ר"ס יג - דבכל דבר שיש קבלה ביד נשים הזקנות לא נסתר קבלתן). ואפילו בעניני קדושה שייך עה"ר וכדמוכח בכ"מ, וכן האריך הגר"ח פאלאג'י בספרו נפש חיים מע' העי"ן אות כח (והניף ידו שנית בספרו נפש כל חי מע' העי"ן אות ח"י). [אמנם לא ימנע מעשות מצוה מפני חשש עה"ר, כגון לדרוש ברבים ללמוד דעת את העם - עי' להרב פלא יועץ אות עי"ן בערכו].

(ב) לענין קוואטער בברי"מ - שלא תשמע צעקת הנימול או תראה דמו ותפיל ח"ו סי' ס' לקוטי סופר דף ח"י, ב הו"ד בס' ברית אבות וס' זוכר הברית הנ"ל. וראה מה שהאריך להשיג ע"ז הגה"צ ממונקאטש שם, וגם מסגנון לשון ס' ברית אבות שם משמע דלא ניחא לי' מטעם זה).

(ג) ע"ד הגמ' שבת לב, א כי אשה מעוברת מתוח עלי' הדין - לכן אין מניחין אותה להיות שושבינה במקום שמחה, שלא לעורר דין ח"ו על החתן והכלה ביום חופתם וכו' (ס' שערי שמים, והוא שו"ת בד"ח השו"ע להר"ר מנחם הכהן ריזיקאו - נ"י, תרצ"ז - כאהע"ז סי' מח).

ד) משום תקנת עניים, דאם תהי' המעוברת השושבינה תבקשנה מבעלה שיעשה לה כסות חדרה על החתונה וכרגיל, ואחר כשתילד הולד אז תהא השמלה לא לפי מדתה, ותהא הפסד ממון, וגם זה תביא למריבה בין האישה ואשתו (שו"ת שערי שמים שם).

ה) משום דליכא כתובה דלא רמו בה תיגרא (שבת קל, א), ולפעמים תוצאות מריבה בא לידי הכאה ותוכל לבא שהאשה אם היא מעוברת תפיל את הולד, ואפשר שתביא לידי מיתת שניהם, ותהי' ח"ו סכנת נפשות, ואפשר שקרה כן באיזה מקום, ולכן קבעו המנהג - משום ספק סכנת נפשות (שו"ת שערי שמים שם).

ו) הטעם שנתבאר בלקוטי שיחות (ליובאוויטש) חכ"ב (עמ' 56 ואילך) - משום דמנהג ישראל להקפיד שלא תהי' לשושבינות כ"א זכר אחד ונקבה אחת להחתן, הכלה, ולהתינוק בברי"מ; והרי אשה מעוברת אינה נחשבת כאשה יחידה, וכדמוכח ממנהג הוספת תרנגול ותרנגולת לאשה מעוברת בסדר כפרות בעיה"כ באו"ח סי' תרה (עיי"ש בארוכה).

והנה נראה לכאורה דאיכא נפקותא (גם) למעשה בין טעמים הללו. דלפי טעם א' וד' הנ"ל אין להקפיד במעוברת לשושבינה וקוואטער א"כ כריסה בין שיני', דדוקא כשנראה וניכר שהיא מעוברת יש לחשוש לעה"ר (כמבואר בדברי הגה"צ ממונקאטש שם) ולשינוי מדת בגדי' (בטעם הד' הנ"ל). משא"כ לפי שאר טעמים הנ"ל אין חילוק בין נראה וניכר שהיא מעוברת או לא (וכמו דלא מצינו שמחלקים בזה לענין הוספת תרנגול ותרנגולת בכפרות).

ואם כנים הדברים (דלפי שאר טעמים הנ"ל אין לחלק בהכ"ו), נראה אמנם להוסיף בזה עוד גדר, והוא, דאם חוששת (ראה לקמן) שהיא מעוברת, ויודעת בבירור (ע"פ האופנים שהציעו האחרונים ביו"ד סי' קצד - ע"ש בס"ט סק"ז; חו"ד סק"ב; כו"פ; פת"ש סק"ג; ערוה"ש סק"ד; ועוד. או ע"פ בדיקת רופא) שהיא לא מאוחרת מבתוך ארבעים ימים הראשונים להריונה - אין צורך להקפיד שלא תהי' שושבינה (ואולי - ה"ה שא"צ להוסיף בכפרות. ויל"ע).

דהנה קיימ"ל (רמב"ם הל' איסור רפ"י; טושו"ע יו"ד סי' קצד ס"ב) כשיטת חכמים במתני' דנדה (ל, א. וראה כריתות ז, ב) דהמפלת בתוך מ' ימים הראשונים אינה חוששת לולד לענין טומאת יולדת, משום דאין צורת הולד נגמרת עד שיכלו כל מ' ימים הראשונים (כמבואר בראשונים ופוסקים לנדה ויו"ד שם). דפחות ממ' יום - מיא בעלמא הוא (יבמות סט, ב), וכ"ש דאין על העובר שם זכר או נקבה, ובמילא עוד נחשבת האם כאשה יחידה לענין שושבינה (לפי הסברת סי' לקו"ש הנ"ל). ואכן, עד מ' יום להריון מותר לבת כהן שנשאת לישראל ונתארמלה לאכול בתרומה, דמיא בעלמא הוא (יבמות שם. וכ"פ הרמב"ם הל' תרומות פ"ח ה"ג), ובציר ממ' יום אין העובר נק' "נפש" ואינו מטמא (מל"מ הל' טומאת מת פ"ב ה"א), ואם מזכה לעובר שלו לא קנה קודם מ' יום, דלא נק' עובר כלל, כ"א מיא בעלמא (שי"ך חו"מ סי' ר"י סק"ב; נתה"מ שם סק"ה. וראה שו"ת צפע"נ סי' נט). והכי תנן בפרק בתרא דאהלות (פ"ח מ"ז) "כמה ישהא בתוכן ויהא צריך בדיקה - ארבעים יום", דקודם ארבעים לקליטה אינו בכלל נפש אדם (ע"ש במפרשי המשנה). ועד כ"כ, דאיכא מן האחרונים ששקו"ט אם להקל בענין הפלה מלאכתית (בישראל או בעכו"ם) עד מ' יום (ראה שו"ת חות יאיר סי' לא; שו"ת תורת

חסד כאהע"ז סי' מב אות לג; שו"ת אחיעזר ח"ג סי' סה אות יד; שו"ת בית שלמה חו"מ סי' קלב; שו"ת צפעי"ג שם; ס' חמדת ישראל (לבעל מח"ס כלי חמדה עה"ת) ע' פח; שו"ת מהר"ש ענגל ח"ז סי' פה; שו"ת שרידי אש ח"ג סי' קבו; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' נא; ועוד). [מאידך, אמנם ידוע שיטת הרמב"ן בתורת האדם שער הסכנה (הובא ברא"ש ור"ן יומא פב, א, וכ"מ שיטת הטור או"ח סי' תריז, וע"ש בשעה"צ למשנ"ב סק"א) דמחללין את השבת כו' עבור עובר בתוך מ'. ואכ"מ].

משא"כ לאחר מ' יום חוששין שכבר נגמר צורתו לענין טומאת יולדת (ל"ש זכר ל"ש נקבה), וחוששת לולד, ומטמאין לה טומאת נקבה מספק (כמבואר בש"ס נדה ופוסקים ונו"כ השו"ע הנ"ל שם). הרי דלאחר מ' יום שייך גדר זכר ונקבה בעובר, ונק' "נפש", וא"כ ה"ה לענין שושבינה (וכפרות). והכי מוכח (דלאחר מ' יום יש להעובר גדר זכר או נקבה) גם ממתני' דברכות נד, א (וכ"ה בירושלמי ברכות פ"ט ה"ג; ב"ר פע"ב, ו; תנחומא ויצא ח; יל"ש ויצא רמז קל. וכן הוקבעה ההלכה באו"ח ר"ס רל), דאם היתה אשתו מעוברת ואומר יה"ר שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא, ופירשו בגמ' (ס, א) דזהו דוקא אחר ארבעים יום, דאז כבר נצטייר צורת הולד, וכבר הוי זכר או נקבה. ואע"פ שעדיין לא נתקשרו איבריין בגידין - אקרי "נפש" ומטמא במגע ובמשא ובאהל כאדם גדול שמת (רמב"ם הל' טו"מ שם), והמזכה לעובר אחר מ' יום קנה (ש"ך ונתה"מ חו"מ שם), וכו' ככל הנ"ל. [ואף דבשו"ת חות יאיר שם הזכיר חילוק בין קודם ג' חדשים הראשונים ללאח"ז בדין הפלה מלאכתית, אולם כתב כן רק בתור קס"ד (ומטעם אחר), ואין מסקנתו כן כדמוכח ברור להמעייין בדבריו. וכ"כ בשיטת החות יאיר בס' ביכורי שלמה (פיעטרקוב, תרס"ה) סי' י אות לה במכ' אל הגאון בעל "שדי חמד", דמסקנתו להחמיר בכל אופן. (ודלא כשו"ת פרי השדה ח"ד סי' נ דמשמע מדבריו שמיחס שיטה זו להקל עד ג' חדשים להחות יאיר)].

אולם כהנ"ל הוא רק לגבי גדר העובר קודם ואחר מ' ימים הראשונים. אבל מבחינת אם הולד, הרי אינה נחשבת כמעוברת ודאי עד לאחר ג' חדשים לעיבורה (ביו"ד סי' קפט סל"ג לענין חזקת מסולקת דמים). ולפי הדעות הסוברים דה"ה בזמננו (אף דנשתנה הטבעים ומיד כשנתעברה מסולקת דמים) וגם בדיקת רופא לא מהני ואינה קובעה בזה להלכה (ראה בכ"ז תשובת רעק"א סי' קכח; שו"ת אבנ"ז חיו"ד סי' רלח; שו"ת באר משה ח"א סי' מח וח"ב סי' סח; שו"ת שבט הלוי יו"ד ח"ב סק"ד; תורת המשפחה להר"מ שטרנבוך פ"ח ס"ו בשם החזו"א; ס' אהל ארי' הנדמ"ח סי' טז הערה ה' בשם הגרמ"פ; שו"ת מחזה אליהו - ב"ב, תשל"ט - סי' קה; ועוד) - אולי אין לחייבה מספק להוסיף בכפרות (בפרט במקום חסרון כיס) או למנוע אותה מלהיותה שושבינה (בפרט בדבר מצוה בעיני בעל ברית או בעל חתונה, עי' בדברי הגה"צ ממונקאטש הנ"ל). וילע"ע.

וכן יש לערר ע"ד בעי' זו גם לענין הצומות (חוץ מיוה"כ ות"ב, שאז המעוברות מתענות ומשלימות בפסחים נד, ב), דקיי"ל שמעוברות (ומניקות) פטורות מלהתענות (ראה מ"מ הל' תעניות פ"ה ה"י; רשב"א רבינו ירוחם והגמ"י הובאו ביתה יוסף או"ח סי' תקנד; שו"ע שם ס"ה). עכ"פ כשמצטערות (ראה רמ"א או"ח סי' תקנ ס"א ומשנ"ב שם סק"ה. ובדע"ת שם סק"א - דסתם נשים מעוברות חולות הן), ובפרט בתענית אסתר

די"ל שאף שאינן מצטערות אינן מתענות (ראה ישוע"י הובא במשנ"ב סי' תרפו סק"ד; פת"ע שם סק"ה; כה"ח שם סק"א) - ויש לברר מאימתי נחשבות כמעבורות לענין זה.

אמנם ראיתי שכבר ישב על מדוכה זו הגיעב"ץ במו"ק סי' תקנ, וכתב "נ"ל דסתמא [מעבורות] משהוכר עוברה משמע, כדקיי"ל לענין וסתות [ראה לעיל]. מיהא אפשר דאפי' לאחר ארבעים ליצירת הולד נמי הו"ל מעוברת לענין זה אם מרגשת צער. אבל בבציר מהכי נראה דהויא לה ככל הנשים לכל דבר [ראה לעיל שם. ועייג"כ בספרו שאילת יעב"ץ ח"א סי' מג] - אם לא שמצטערות הרבה שמא יש להקל גם בזה. ואם מרגשת חולשה אין להחמיר בה כלל, כי אמנם בראשית ימי עבודה העובר חלוש הוא ביותר ועינוי או סגוף קל מפסידו בודאי ומסכן גם המעוברת. לפיכך המיקל נשכר הוא בלי ספק" (סוף דבריו הובאו בשעה"צ סי' תקן סק"ב). וראה עוד להגר"ח פאלאג'י בספרו מועד לכל חי סי' ט אות יד "מעוברת אחר ארבעים יום ליצירת הולד אם מצטערת הרבה פטור מלהתענות, הלאו הכי חייבת, אא"כ הוכר עוברה". [ויש להעיר משו"ת צבי תפארת סי' מח בשם הגה"צ משיניעוא, שמקובל אצלו מצדיקי הדורות שאשה בת בניים יש להקל בתעניות. ולע"ע לא מצאתי לו חבר].

וכמו"כ יש לחקור כנ"ל גם לפי המנהג שהאשה מעוברת נותנת מחצית השקל בעד ולדה בנו"כ השו"ע או"ח סי' תרצד [ויל"ע בספר המנהגים חב"ד עמ' 74 ושם הערה 8 שכתב זה תחת כותרת "מנהגי האדמו"ר" ו"מובן שאין זה הוראה לרבים"] - אי אזלינן בתר העובר (וחייבת ליתן בעדו לאחר ארבעים ימים הראשונים להריונה), או בתר אָם הולד (ופטורה קודם סיום ג' חדשים הראשונים) וכפי השקו"ט הנ"ל. ובנדו"ז יש להוסיף נופך, דמרומו מנהגינו במחצה"ש בהא דכתיב בשקלים לכפר על נפשותיכם - דעי"כ נותנים גם בעד הולד כדי לכפר על הנפש (ראה כה"ח שם סק"ז), והלא עובר לאחר מ' יום אקרי "נפש", וכנ"ל. וצ"ל"ע גם בזה.

[שוב העירני ח"א דאולי יש לפשוט ע"פ מכתב הגה"ק אדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש נ"ע ע"ד הנהגה בענייני עיבור (נדפס בקובץ יגד"ת נ"י. שנה ד חוברת ו סי' קסה ובס' אג"ק שלו ח"ט תנא) ש"מקובל אצל אנ"ש שי', מוקני חסידי הוד כ"ק רבנו הזקן, ששמעו מפיו הק' בשם הוד כ"ק רבותיו רבינו הבעש"ט והה"מ ממעזריטש זי"ע. . . אשר עד סוף חדש השלישי ותחלת הרביעי לא יכתבו בהפ"ג וצעטלען מענייני עיבור". - וא"כ לכאורה הה"ג שאין לתת מחצה"ש (או הוספת תרנגולים בכפרות) עבור העובר עד זמן האמור, שענינו (כמו הפ"ג הנ"ל) - לכפר על נפשותיכם. ויל"ע].

מגילת איכה - אותיות הא"ב הם מנחמים אותנו

החודש נקרא מנחם אב ופי' הרה"ק מפשיסחא כי האותיות א"ב הם בעצמם מנחמים אותנו, ולכן המגילת איכה הם באלפא ביתות, ומה שהם משולשים ג"כ מורים על הנ"ל, וכאשר אי אפשר להיות הסתלקות והפירוד מבחינת האותיות, כן אי אפשר חלילה הפירוד והסתלקות מישראל כי קוב"ה וישראל חד אינון.

(שיח שרפי קודש)